

Fransk-engelsk musikk i Lunds eldre gavebok av Åslaug Ommundsen

Text © Åslaug Ommundsen

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.353.c836>

Ingår i antologin:

Mellan evighet og vardag: Lunds domkyrkas martyrologium Liber daticus vetustior (den äldre gåvoboken): studier og faksimilutgåva

Redaktör: Eva Nilsson Nylander

eISBN: 978-91-985432-7-8

ISBN: 978-91-7874-181-6

Skrifter utgivna av Universitetsbiblioteket i Lund. Ny följd. 10

ISSN: 0348-4572

Utgivare: Universitetsbiblioteket, Lunds universitet

Denna text är licensierad under CC-BY, Erkännande. (Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>) Enligt licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd behövs, men verkets upphovsperson måste anges.

Verket är publicerat med öppen tillgång i elektronisk form 2026, ursprungligt publiceringsår 2014.

Åslaug Ommundsen

Fransk-engelsk musikk i Lunds eldre gavebok

PÅ DE TO SISTE bladene i Liber daticus vetustior (heretter LDV) fol. 141–42, finnes tre sekvenser med musikknotasjon: *Ab arce siderea*, *Lux iocunda lux insignis* og *Alleluia nunc decantet* (den tredje sekvensen mangler de tre siste strofene). Sekvensene som liturgisk sjanger var en del av messefeiringen på festdager, og tematisk fordeler de tre titlene seg på viktige emner og kirkefester: *Ab arce siderea* er grunnleggende sett en Maria-sekvens, *Lux iocunda* hører til pinsefeiringen, mens *Alleluia nunc decantet* er viet apostlene. De to bladene som sekvensene finnes på, utgjør en egen enhet eller et eget legg, og regnes som det tredje selvstendige elementet i LDV. Sekvensene ble kopiert på et senere tidspunkt enn martyrologiet, sannsynligvis på sent 1100-tall opp imot 1200, mest trolig av en person i miljøet hvor LDV ble brukt. Det ser nemlig ut til at skriveren også har ført inn merknader i marginen i martyrologiet.¹

Sekvensene i LDV ble utgitt i faksimile og transkripsjon i 1912, i Angul Hammerichs studie *Musik-mindesmærker fra middelalderen i Danmark*.² Hammerich påpekte en mulig kobling til Paris, og foreslo at erkebiskopene Eskil (ca. 1100–1181/82), Absalon (ca. 1128–1201) eller Andreas Sunesøn (ca. 1167–1228) kunne ha vært ansvarlige for å bringe disse sekvensene til Lund.³ De tre danske erkebiskopene tillegges også en rolle av Carl-Allan Moberg, som inkluderte *Missale Lundense* (trykt i Paris 1514) i sin studie av sekvenser i Sverige.⁴ Det tidlige danske sekvensmaterialet er ikke systematisk undersøkt, og det er ikke godt å si hvilke deler av *Missale Lundenses* sekvens-repertoar anno 1514 som er i overensstemmelse med den liturgiske bruken omkring år 1200.⁵ Lunds mellomposisjon i dansk og svensk historie gjør at det ligger særskilte utfordringer knyttet til å ta i bruk det rike fragmentmaterialet fra middelalderske liturgiske bøker, som så langt har hatt stor betydning innenfor sekvensforskningen både i Norge og Sverige.⁶

I de følgende kapitlene presenteres de tre sekvensene, deres tekster og utbredelse. I tillegg diskuteres hvordan man skal tolke deres tilstedeværelse fra et bredere perspektiv.

1 Som påpekt i katalogbeskrivelsen for LDV (http://laurentius.ub.lu.se/volumes/Mh_7/) ser margnotatene på fol. 67v, 76r og 90v ut til å være skrevet av skriveren som var ansvarlig for sekvensene på fol. 141–42.

2 Hammerich 1912, s. 15–40. Ifølge Hammerich hadde de to siste bladene ikke blitt inkludert i tidligere utgivelser av LDV, ibid. s. 15.

3 Hammerich 1912, s. 17.

4 Moberg 1927, s. 94 n. 3.

5 I det norske Nidaros erkebispedømme, for eksempel, er det en viss kontinuitet, men også betydelige forskjeller, mellom Nidaros-ordinariet fra omkring 1200 og det trykte *Missale Nidrosiense* fra 1517. Blant annet blir sekvens-repertoaret betydelig skåret ned, fra 118 til 42 sekvenser. Av disse 42 var kun 27 beholdt fra det gamle ordinariet, mens 15 var nye (Kruckenberg 2006, s. 40). Å bringe på det rene hvilke sekvenser som var formelt inkludert i Lunds ordinarium, kompliseres av at det trolig var langt flere sekvenser tilgjengelige i håndskriftsmaterialet. Dette var tilfellet i Norge og på Island, hvor det er funnet flere sekvenser enn dem som var foreskrevet i Nidaros fra offisielt kirkelig hold, se for eksempel Gjerløw 1968, s. 431–39 eller tabell i Ommundsen 2007, vol. 1, s. 240–46.

6 I Norge og på Island identifiserte Erik Eggen et stort sekvensmateriale som ble publisert posthumt i 1968. Lilli Gjerløw supplerte hans arbeid i en upublisert artikkel, men hennes tillegg er inkludert i Ommundsen 2007. For Sverige påbegynte Toni Schmid en katalog over fragmenter med sekvenser som aldri ble fullført. Den nyeste større studien av sekvensene i Sverige er utført av Gunilla Björkvall, og inkluderer blant annet et omfattende supplement til Mobergs liste over sekvenser (Björkvall 2006).

Sekvensene og Norden

De tre titlene i LDV er tre av mange hundre sekvenstitler som er registrert i nordiske liturgiske kilder fra middelalderen.⁷ Sekvenser kan forekomme i flere liturgiske boktyper, primært bøker for messefeiringen, som missaler, gradualer eller sequentiarier. Å finne sekvenser på enkeltblad, enten som en sekundær innførsel eller som en del av et samlehandskrift, er ikke uvanlig, siden sekvensene var et forholdsvis sent innslag i den kirkelige messeliturgen, med en fleksibel og varierende bruk.

Selv om sekvenser også ble komponert lokalt i Norden, er de tre sekvensene i LDV eksempler på noe som var langt vanligere, nemlig å benytte seg av sekvenser som kom utenfra. Alle tre kan knyttes til 1100-tallets aktivitet i England og Frankrike, deriblant augustinerklosteret St. Viktor i Paris. Sekvenstekstene er satt til allerede eksisterende melodier, noe som er en vanlig fremgangsmåte innenfor sekvensdiktningen.⁸ *Ab arce siderea* synges til melodien *Mane prima sabbato*, *Lux iocunda* synges til melodien *Laudes crucis*, mens *Alleluia nunc decantet* synges til *Sacrosancta hodierna*.

Sekvensene som sjanger ble til nord for Alpene på 800-tallet, og var en del av flere utsmykkende elementer som kom i tillegg til romerkirkens liturgiske grunnstamme.⁹ I forordet av *Liber hymnorum*, den første større samling av sekvenser fra omkring 880, beskriver Notker Balbulus av St. Gallen (ca. 840–912) hvordan tekst kunne hjelpe sangerne til å huske lange melodilinjier.¹⁰ Notkers verk regnes som startskuddet for sekvenssjangerens rike oppblomstring i de følgende århundrene. I løpet av 1000- og 1100-tallet ble det skrevet stadig flere sekvenser, og sjangeren utviklet seg. Stilistisk deles sekvensene gjerne inn i tre faser, som Blume og Bannister refererer til som *Erste Epoche*, *Übergangsstile* og *Zweite Epoche*, et skjema som er mer eller mindre beholdt i senere forskning.¹¹

Sekvensene har, til tross for stilistiske forskjeller geografisk og kronologisk, visse fellestrekk: Strofene er organisert parvis, og melodien skifter mellom hvert strofepar. Melodi og tekst følger hverandre som oftest med én tone per stavelse. Sekvensene er ofte lange med stor spennvidde, og kan være krevende å synge. Typisk for sekvensen er også kadensen, de avsluttende tre tonene hvor melodien går opp et sekund-intervall for så å gjenta andre tone.

Sekvensene fra første epoke kjennetegnes ved at de er ”tekstede melodier”, altså at det ble komponert en tekst til en melodi som i sin tur gjerne var en utsmykning av Alleluia-leddet under messen. Strofeparene kan være av forskjellig lengde, og teksten refereres gjerne til som ”kunstprosa” uten rim og rytme. I denne tidligste fasen av sekvensenes historie var Europa i stor grad delt inn i et østlig og et vestlig sekvensrepertoar, der det østlige domineres av Notker-sekvenser. Denne øst-vest-delingen oppløses til en viss grad på midten av 1000-tallet, med ankomsten av sekvenser i en litt annenledes stil. Man har i etterkant kunnet se at denne stilen pekte framover mot 1100-tallsidealet, og den er derfor kalt ”overgangsstil”. Sekvensenes utvik-

7 Se for eksempel Eggen 1968, Gjerløw 1968, Ommundsen 2007, Moberg 1927.

8 Å sette tekst til eksisterende sekvensmelodier, å lage såkalte *contrafacta*, var vanlig før 1100, men ble ikke minst fremtredende ved St. Viktor i Paris, som diskutert i Fassler 1993, s. 161–84.

9 For en kort introduksjon til sekvensenes opprinnelse, se for eksempel Hiley 1993 eller Kruckenberg 1998.

10 En viktig studie i Notkers diktning er Steinen 1948.

11 Blume & Bannister 1915, s. v. Lori Kruckenberg har særlig studert overgangsstilen, se Kruckenberg-Goldenstein 1997, og refererer i Kruckenberg 2006 til sekvenser av overgangsstilen som *sequentiae novae* pga. likhetstrekkene med *cantica nova*. Den senere 1100-talls-stilen, *Zweite Epoche*, refereres gjerne til som ”viktorinsk” på grunn av St. Viktors fremtredende rolle.

ling gikk i retning av større vekt på teksten, som etter hvert ved første øyekast minner mer om en hymnetekst med strofer av lik lengde med rim og rytme. Den siste stilen regnes for å ha blitt findyrket ved det augustinske klosteret St. Viktor i Paris på første halvdel av 1100-tallet. Den fremste eksponenten for St. Viktors sekvenskomposisjoner er Adam av St. Viktor (d. 1146).¹² Det er en viss kronologisk korrespondanse mellom stilene, men denne er ikke konsekvent.¹³

Sekvensene som finnes i nordiske kilder preges av stor variasjon både når det gjelder datering og opprinnelsessted. Da de nordiske landene hadde gjennomgått kristningsprosessen, og Kirken og dens liturgi i Norden ble mer formelt organisert, var sekvensene på sitt mest populære. I stort antall nådde de nordiske bispedømmer og erkebispedømmer på 1100-tallet, og sekvenser ble framført under messen på et stort antall kirkelige festdager i nord.¹⁴ Sekvensenes epoke ble i nord eliminert med Reformasjonen. Senere på 1500-tallet hadde man også i den katolske kirken begynt prosessen med å redusere antallet sekvenser, noe som kulminerte i ”sekvensenes død” ved konsilet i Trent 1545–63.

Ab arce siderea

Ab arce siderea (AH 8:5) plasserer seg innholdsmessig til en av Mariafestene, eller i forbindelse med advent eller jul. Innholdet kan i korte trekk parafraseres slik: Første strofe åpner med lyset som stiger ned fra stjerneborgen til jomfruens fang. (Str. 2:) Lyset fjerner syndenes skampletter¹⁵ og gir sjelebot, og gleder flokken av troende med sin stråleglans. (Str. 3:) Dette lyset er Kristus, som ble født på jorden for å frelse folket. Faderen sendte Gabriel som sendebud. (Str. 4:) Han sa: ”Vær hilset, jomfru! Av deg skal det fødes en sønn, som skal bringe fred, glede, liv og frelse til alle.”¹⁶ Uten mannlig samkvem ble hun fylt av den hellige ånd og unnfanget en sønn som skulle frelse folket. (Str. 5:) Hun gledet seg over budskapet, og svarte Gabriel: ”Jeg er kongens tjenestepike, og tar på meg hans frelsesbringende oppdrag.” (Str. 6:) Og¹⁷ han påla tjenestepiken: ”Du skal bli mor, selv uten ekteskapelig samkvem”. Ved disse ordene frembrakte en ydmyk jomfru en sønn, en stjerne frembrakte en sol, en kvist frembrakte frukt.¹⁸ (Str. 7:) Av Maria ble kongen kalt Messias født, slik profetene spådde. La oss hylle kongen som er født, som har brakt nye gleder idet han gjør alle ting nye!¹⁹ (Str. 8:) Maria (kyskhetens beger, vår frelsers mor) oppfordres så til å forsone Messias’ tjenere, slik at Han ved hennes forbønn fører oss som frikjøpes ved hellig blod²⁰ frem til sitt himmelslott. (Str. 9:) La alle ting synge ”Amen”!

Oppbygningen av sekvensen er relativt klassisk: Teksten går relativt rett på sak og proklamerer hva det er som skal feires, nemlig Kristi fødsel. Så vendes fokus for alvor mot Maria. Direkte tale, som ofte finnes i sekvenser, fungerer dramatiserende og aktualiserende, og det samme gjør den ofte brukte presensformen. Som så mange sekvenser vender *Ab arce siderea*

¹² Margot Fassler har overbevisende argumentert for at den Adam av St. Viktor som hadde så stor innflytelse på sekvensenes utvikling levde tidligere enn hittil antatt (d. 1146), og er blitt forvekslet med en senere skikkelse (d. 1192), Fassler 1993, 206–7.

¹³ Som eksempel kan nevnes den norske Olavssekvensen *Lux illuxit* som ser ut til å være influert av viktorinske sekvenser, men som likevel er skrevet i overgangsstil.

¹⁴ I de liturgiske forskriftene for Nidaros erkebispedømme fra omkring 1200 er det spesifisert sekvenser for 144 festdager i kirkeåret, med 111 forskjellige sekvenstitler representert, se Gjerløw 1968 og Kruckenberg 2006. Nidaros-repertoaret omfatter forøvrig ikke de tre sekvensene som finnes i LDV.

¹⁵ ”Syndenes skampletter” (*peccatorum ... maculas*) er en Lund-variant. De andre kildene har ”syndenes mørke” (*peccatorum ... tenebras*), jf. Dreves 1890, s. 13–14.

¹⁶ ”Glede” (*gaudium*) er en Lund-variant. De andre kildene har ”til alt folket” (*omnium ... gentium*). Rekkefølgen ”liv og frelse” (*vita, salus*) har Lund til felles med Sens-missalet. De andre kildene har omvendt rekkefølge: ”frelse og liv” (*salus, vita*).

¹⁷ Lund har ”og” (*et*), mens de andre håndskriftene har ”men” (*at*) eller ”for at” (*ut*).

¹⁸ ”frukt” (*fructum*) er så langt kun registrert i LDV. De andre kildene har ”blomst” (*florem*).

¹⁹ Rekkefølgen av siste tekstledd (v. 3–4) i strofe 7 a og 7b har LDV til felles med Sens-missalet.

²⁰ ”Hellig blod” (*cruore sancto*) finnes i Lund, med en beslektet variant i Sens og Canterbury (*cruore sacro*). De øst-europeiske kildene har ”hans blod” (*cruore suo*). Variasjonen her kan trolig knyttes opp til bruken av forkortelser (”sco”, forkortelsen for *sancto*, kan lett forveksles med *suo*, eller en forkortelse for *sacro*).

seg avslutningsvis til sin hellige mottaker, i dette tilfellet Maria, med forespørsel om hjelp og forbønn.

LDV er en relativt tidlig kilde til *Ab arce siderea*. Kun fem kilder er nevnt i *Analecta hymnica*, der de to eldste er fra Frankrike og England, og de tre nyeste fra Böhmen.²¹ En islandsk kopi av *Ab arce siderea* fra 1400-tallet, nå fragmentert, er nevnt i Eggens sekvensstudie, men ser ikke ut til å være en del av samme tradisjon som LDV-kopien.²² Ingen kilde til *Ab arce siderea* har overlevd fra Norge, og kun én fra Sverige.²³ De tekstlige variantene i LDV er gode, og fungerer i flere tilfeller like godt eller bedre enn de mer utbredte variantene. Et eksempel er rekkefølgen på siste ledd av versene i str. 7a og b, som Lund har til felles med Sens.²⁴ Et annet eksempel er åpningen av strofe 6a, "et ancilla" (og ... tjenestepiken), som synes mer naturlig enn "at ancilla" eller "ut ancilla" som ellers er registrert (jf. n. 17).²⁵ Moberg kobler sekvensens forekomst i Lund til erkebiskopene Eskil, Absalon og Andreas som alle var studenter i Paris på 1100-tallet.²⁶ Det ville ikke være usannsynlig at en eller flere av dem brakte med seg konkrete sekvenser fra Paris til Lund, men dette synes ikke å kunne underbygges av konkrete kilder.

St. Viktor i Paris er allerede nevnt flere ganger som et viktig senter for sekvensdiktning. Selv om melodien *Mane prima sabbatum* i flere tilfeller er tekstsatt i St. Viktor, ser det ikke ut som om teksten *Ab arce siderea* kan knyttes direkte til det kjente Paris-klosteret.²⁷ Likevel kan sekvensen meget godt være et eksempel på fransk innflytelse, i og med at Lund-kopien har flest fellestrekk med kopien i missalet fra Sens fra 1200-tallet.²⁸

Lux iocunda, lux insignis

Lux iocunda, lux insignis (AH 54:154) er en pinsesekvens tilskrevet Adam av St. Viktor. Den regnes som en av ni tidlige kjernesekvenser som fantes allerede omkring 1150, og som forekommer i tidlige parisiske kilder.²⁹ Ved Notre Dame ble den satt til egen melodi, men både ved St. Viktor og St. Geneviève ble *Lux iocunda* sunget til *Laudes crucis*.³⁰

Pinsefesten, som feires på den femtiende dagen etter påske, er en kompleks feiring som har flere lag av innhold og mening, hentet fra både Det gamle og Det nye testamentet. Den primære feiringen for den kristne Kirken var Den hellige ånds ankomst til jorden, hvor den manifesterte seg i form av ildtunger over disiplenes hoder som fylte deres hjerter og gjorde dem i stand til å forkynne på alle tungemål. Underet førte til at tre tusen mennesker lot seg døpe, og dagen regnes for å være stiftelsesdagen for Kirken.³¹ I tillegg ble pinsen feiret som årsdagen for lovtavlene som Moses fikk på Sinaifjellet, og høytiden ble også koblet til innhøstingsfesten, da det blant annet skulle ofres to brød av den første grøden.³² Teksten i Adam av St. Viktors sekvens refererer til flere av elementene i pinsefeiringen, og henvender seg i de siste versene til Den hellige ånd for at den skal rense våre hjerter og styre våre tunger.

21 Se Dreves 1890, 14. De fem kildene som nevnes, er et 1200-tallsmissale fra Sens (Cod. Paris. 10 502), et 1300-talls-missale som knyttes til Canterbury (Cod. Paris. (Arsen.) 135), samt tre østeuropeiske liturgiske bøker, fra Pilsen, eller Plzeň, 1491, Krakow 1438 og Praha (ukjent år). I tillegg til disse kommer Limoges BM ms 2, fol. 177v (Paris 1250–1260), som Thomas Rydén skal ha takk for å ha gjort meg oppmerksom på.

22 Islandsfragmentet hos Eggen, København, den Arnemagnæanske samling, Acc 7 aß (Hs. 8 i Andersen 2008), har varianten "syndenes mørke" (*peccatorum ... tenebras*), og ikke "syndenes skampletter" (*peccatorum ... maculas*) som LDV-kopien har. Det ser altså ikke ut til at den islandske kopien har noen kobling til den i LDV.

23 Jeg takker Gunilla Björkvall for opplysningen om at *Ab arce siderea* i Riksarkivet i Stockholm kun finnes i Fr 6514 (*et sequentiarum*).

24 Versene 7a og 7b står slik i de andre kildene: *Ex Maria sic est natus Rex Messias appellatus* (Av Maria er således født kongen kalt Messias), *qui natus nova gaudia dedit renovans omnia* (som har brakt nye gleder idet han gjør alle ting nye). 7b: *Nobis ergo praesentatum veneremur regem natum* (La oss altså hylle kongen som er født, når han fremvises for oss) *quem nasciturum cantica praedixerunt prophetica* (han som profetenes spådommer forutsa skulle bli født). Rekkefølgen av de siste leddene i 7a og 7b som forekommer i Lund og Sens (med spådommene først, i 7a, og fornyelsen sist, i 7b) synes mer naturlig.

25 Bare et utvalg av tekstvariantene er kommentert i parafrasen.

26 Moberg 1927, s. 94, n. 3: Moberg tar utgangspunkt i forekomsten i Linköping av *Gaude prole Graecia* (som er satt til samme melodi som *Ab arce siderea*). Han foreslår at de tre danske studentene brakte med seg *Gaude prole* fra Paris til Skåne sammen med andre sekvenser, og der satte til teksten av *Ab arce siderea* (mens *Gaude prole* også vandret videre til Linköping). Et slikt scenario er ikke kildebelagt, og det er heller ikke særlig sannsynlig at *Ab arce siderea* skulle være avhengig av *Gaude proles* ankomst til Lund.

Lux iocunda åpner med å referere til Lyset, og ildtungene som blir sendt til Kristi disipler, og som fyller hjerter og styrer tunger. (Str. 3:) Kristus sendte, som lovet, et tegn til sin brud, som han besøkte på pinsedagen. (Str. 4:) Etter søt honning utgytte berget olje.³³ (Str. 5:) På steintavler, ikke med ildtunger, kom loven fra fjellet til folket.³⁴ (Str. 6:) Fornyede hjerter og felles tungemål ble gitt til noen få i spisesalen. (Str. 7:) Hvor lykkelig er denne dagen, da kirken ble grunnlagt! (Str. 8:) Den nye kirkens førstegrøde var tre tusen. (Str. 9:) Som lovens brød av førstegrøden, ble to folk lagt inn under én tro. (Str. 10:) En stein, hjørnesteinen, la seg imellom og gjorde to til én.³⁵ (Str. 11:) Nye skinnsekker, ikke gamle, er skikket for ny vin. La enken skaffe kar,³⁶ (Str. 12:) Elisja gir olje,³⁷ Gud gir oss hellig dugg, så lenge hjertene er forente. (Str. 13:) Dersom vi ikke kan forenes, er vi ikke verdige verken vin, olje eller dugg. (Str. 14:) I mørke eller splittede hjerter kan den hellige ånd ikke bo. (Str. 15:) Kom, nådige trøster, styr våre tunger og mildne våre hjerter, la det ikke være noen bitterhet eller giftighet i ditt nærvær. (Str. 16:) Ingenting gledelig, godt, helsebringende, rent, søtt, eller fullstendig finnes uten ved din nåde. (Str. 17:) Du er solskinn og salve, du er himmelsk krydder, du beriker vann med mysteriets kraft. (Str. 18:) La oss som er skapt på ny, prise deg med rent hjerte; nå er vi nådens sønner, men av natur var vi først vredens sønner.³⁸ (Str. 19:) Du som er både giveren og gaven, du som skaper alt det gode, gjør våre hjerter rede til å prise deg, styr våre tunger til din lovsang. (Str. 20:) Rens oss fra syndene, du som er renhetens skaper, og gi oss som er fornyet i Kristus, stor glede av den fullkomne nyskapingen!

Pinsesekvensen *Lux iocunda* ble som nevnt i St. Viktor og St. Geneviève sunget til melodien av *Laudes crucis*, en av Frankrikes mest betydningsfulle sekvenser. I Notre Dame og de andre kirkene i Paris, derimot, ble *Lux iocunda* sunget til en annen melodi.³⁹ Når LDV oppgir melodien til *Laudes crucis*, samsvarer den i dette med bruken i St. Viktor og St. Geneviève. Melodivalget indikerer altså at en av disse institusjonene har hatt direkte eller indirekte innflytelse på kopien av *Lux iocundus* i Lund-håndskriftet. St. Geneviève ble på midten av 1100-tallet reformert av kanniker fra St. Viktor, noe som naturlig nok påvirket liturgien der.⁴⁰ Det er tre av håndskriftene i *Analecta hymnica* som har *Lux iocunda* satt til melodien av *Laudes crucis*, og to av disse er direkte knyttet til St. Viktor, det tredje er katalansk.⁴¹ Hva de tekstlige variantene angår, ligger LDV ikke spesielt nær opp til noen av disse håndskriftene, og det trer heller ikke fram noe klart slektskap med noen av de andre tekstvitnene. LDV-kopien har flere rettelser i teksten, som korrigerer "feil", der ordene enten ikke gir mening eller ikke stemmer med antall stavelser i melodien.⁴²

Samtidig som St. Viktor var et viktig sentrum for sekvensdiktning, var Paris et populært sted blant nordiske geistlige. I tillegg til de tre nevnte danske erkebiskopene, var det flere nordiske biskoper og erkebiskoper som besøkte Paris på denne tiden, enten som studenter, som rene besøkende, eller

27 To av ni tidlige kjernesekvenser i det parisiske repertoaret, *Ecce dies* og *Gaude prole* er satt til *Mane prima*, jf. Fassler 1993, s. 163.

28 At koblingen er til Frankrike snarere enn til Böhmen kan indikeres av strofe 7, hvor linje 3–4 er byttet om. Lund har varianter til felles med Sens-missalet fra 1200-tallet, men skiller seg også fra dette.

29 Fassler 1993, s. 158. For tilskrivelsen av *Lux iocunda* til Adam av St. Viktor, samt for en nærmere analyse og engelsk oversettelse av *Lux iocunda*, se ibid., 272–76.

30 Fassler 1993, s. 163.

31 Jf. Apostelgjerningene 2, 1–41.

32 Jf. 2. Mosebok 23,16; 3. Mosebok 23,15–21.

33 Trolig en referanse til Moses' avskjeds-sang (5. Mosebok 32,13): "Han lot ham suge honning av klippen og olje av harde fjellet".

34 Moseloven, 2. Mosebok 32,15–17.

35 "Den steinen bygningsmennene vraket er blitt hjørnestein." (*lapis quem reprobaverunt aedificantes factus est in caput anguli*), Ps 118,22 (Vulg. 117,22). Jesus siterer salme 118 for overprester og fariseere i forbindelse med en lignelse: En vinbonde forpaktet bort vingården sin, og sendte tjenere for å kreve inn sin del av overskuddet. Tjenerne, og til slutt hans egen sønn, ble drept av forpakterne. Tilhørerne konkluderte med at gården burde tas over av andre forpaktere. Kristus forklarer så at vingården er et bilde på Guds rike, Matt 21,42. Kristus som hjørnesteinen er også nevnt i Apg 4,11, Ef 2,20 og 1 Pet 2,7.

36 Jf. Markus 2,22.

37 Jf. 2. Kongebok 4, 1–7.

38 Jf. Efeserbrevet 2,3.

39 Jf. Fassler 1993, s. 64–82, 163 og 179.

40 Jf. Fassler 1993, s. 150–154.

41 Blume & Bannister 1915, s. 240–41.

42 I strofe 5 er *liguis* rettet til *linguis* ("tunger"), i 11 er *Ut tres* til *Utres* ("skinnsekker"). I strofe 14 er det satt inn et *haec*, og i strofe 16 er *nil* to steder rettet til *nihil*.

som kanniker.⁴³ Absalon kalte også kanniken Vilhelm fra Ste Geneviève (senere kalt Vilhelm av Æbelholt) til Danmark for å reformere augustinerne på Eskildsø. Økt aktivitet i tilknytning til Olavskulten i Nidaros på slutten av 1100-tallet knyttes gjerne opp mot den direkte kontakten med St. Viktor i Paris. *Lux iocunda*, og melodien til *Laudes crucis*, ble av den norske musikkhistorikeren Georg Reiss nevnt som mulige inspirasjonskilder for den norske sekvensen for St. Olav, *Lux illuxit laetabunda*, som ble sunget i hele Norden.⁴⁴ Dette tatt i betraktning, er det påfallende at *Lux iocunda* ikke er inkludert i Nidaros-liturgien. *Lux iocunda* er heller ikke funnet på fragmenter i Norge eller Island. I Sverige er den registrert som *divisio*, fra *Consolator alme* (str. 15).⁴⁵ I tillegg er siste strofe identifisert på et fragment hvor det ikke lar seg avgjøre om det dreier seg om hele sekvensen eller om samme *divisio*.⁴⁶

Etter siste strofe av *Lux iocunda* *Lux insignis* står ført på lenger nede på siden, med hva som ser ut til å være en senere 1200-talls-hånd: "Kyrieleyson, Christeleyson", og litt lenger nede:

Quid in me ergo displicuit paternitati tue[?] numquid degenerem me probasti[?] experire certe utrum idoneum ministrum elegeris cui commisisti dominici corporis et sanguinis consecrationem.

Tekstavsnittet er fra Ambrosius' *De officiis* og finnes i et responsorie-vers for Laurentius.⁴⁷ Det kan oversettes slik: "Hvorfor er du som far ikke fornøyd med meg? Har du bedømt meg som svak? Finn ut om du har valgt en passende tjener, som du har latt ta over velsignelsen av Herrens legeme og blod." Ifølge Ambrosius var dette Laurentius' ord til biskop Sixtus da han ble ført til martyriet og ikke tok med seg Laurentius som var hans diakon.⁴⁸

Alleluia nunc decantet

Alleluia nunc decantet (AH 54:86) er den eneste av sekvensene i LDV som er gitt en rubrikk, nemlig *de apostolis*. Teksten brytes av ved slutten av bladet (fol. 142v), etter strofe 16 (...*hac mensa sollempnia*). Ved å åpne med "Alleluia" understreker sekvensen tilknytningen til Alleluialedet i messen. Den vanligste rimavslutningen er "a" – som også er et noe tilbakeskuende trekk. Apostlene regnes opp med de to fremste skikkelsene, Peter og Paulus, først. Paulus (*doctor orbis*) regnes gjerne sammen med kjernegruppen av 12 apostler. Teksten fortsetter så med Andreas, Jakob (to apostler), Johannes, Matteus, Filip, Thomas, Simon, Judas Thaddeus, Bartolomeus og Mattias. Den refererer i kortform til apostlenes respektive lidelseshistorier.

Første strofe oppfordrer hele kirken til å stemme i et "Halleluja", og (Str. 2:) heve apostlenes fane høyt. (Str. 3:) Deres overhode, Peter, bestiger himmelens stjerner ved hjelp av et kors. (Str. 4:) Verdens læremester (= Paulus) seirer under Nero i Roma. (Str. 5:) Et kors gir seieren til Andreas. Begge Jakob'er vinner seierskransen: Herodes sender den ene, det jødiske folk den andre, til det høye. (Str. 6:) Til Johannes og Matteus er brakt to nådegaver: Hirtacus dreper den ene, Jesus kaller den andre til sitt måltid. (Str. 7:)

43 Tre norske erkebiskoper eller biskoper er listet som kanniker i St. Viktor, jf. Johnsen 1945. I tillegg besøkte erkebiskop Øystein av Nidaros klosteret i forbindelse med sin palliereise.

44 I tillegg til pinsesekvensen *Lux iocunda*, diskuterer Reiss også påskesekvensen *Lux illuxit dominica* og sekvensen for St. Vincentius: *Triumphalis lux illuxit*. Et argument for en direkte påvirkning fra *Lux iocunda* er at det er omfattende melodiske sitater fra melodien for *Laudes crucis*, jf. Reiss 1912, 16 og 53.

45 Moberg registrerte *Consolator alme* i to Uppsalamissaler, samt et fragment (referert til som A96a), jf. s. 25, 69 og 123.

46 Strofe 20 av *Lux iocunda* forekommer i Stockholm, RA, Sequ 3 (=Codex 1015). Signaturen dekker 20 fragmenter fra et håndskrift datert til slutten av 1300-tallet eller begynnelsen av 1400-tallet. Opprinnelsen er ukjent, men innholdet har flest fellestrekk med kilder fra Linköping. Takk til Gunilla Björkvall for opplysningen og informasjonen om dette fragmentet.

47 Med id-nummer ca07502a. Flere tekstvitner avsluttes med "*cui commisisti dominici sanguinis consecrationem*" (uten *corporis*). Men noen håndskrifter har *corporis* i stedet for *sanguinis*, for eksempel København, KB 3449 8° X, fol. 138r (*cui commisisti dominici corporis consecrationem*).

48 Utsagnet begynner: "Hvor går du uten din sønn, fader? Hvor, hellige biskop, akter du deg uten din diakon? Du pleier aldri å gi offergaver uten din tjener." (*Quo progredieris sine filio, pater: quo, sacerdos sancte, sine diacono properas tuo? Numquam sacrificium sine ministro offerre consueveras.*) *Sancti Ambrosii Opera omnia, De Officiis Ministrorum*, Liber primus, cap. 41, *Patrologia Latina* 16, col. 0084B.

Philip underviser i Skytia ved Kristi nåde. (Str. 8:) Thomas fullender reisen i India gjennomført av et spyd. (Str. 9) Mens Simon og Judas fremlegger hellige formaninger til perserne, (Str. 10:) forskjønnet det spilte blodet dem begge med en purpurfarget stola. (Str. 11:) Bartolomeus gir livets lære til inderne. (Str. 12:) Loddet gav Mattias apostelrang.⁴⁹ (Str. 13:) La jorden og himmelens forsamling prise dem, og la på denne hellige dagen de tilstedeværende prise dem, ved å ære apostlenes hellige meritter. (Str. 14:) De er lysbærerne som lyser foran Herren, de er plassert i den øverste kongens himmelske forsamling, de er jordens salt, de er verdens lys, de er himmelens klare stjerner. (Str. 15:) Nå settes palmegrenen foran dem, nå kransen, nå bordet som en gang var lovet. (Str. 16:) Å, hvor stor, hvor strålende, hvor gledelig er festen som feires for dem! [(Str. 17:) For disse holder vi våre fester, (Str. 18:) våre løfter, vår ros (Str. 19:) og kjære lovsanger.] De siste tre strofene er ikke med i håndskriftet.

I *Analecta hymnica* regnes *Alleluia nunc decantet* for å være av engelsk opprinnelse, og det samme gjelder melodien *Sacrosancta hodierna*.⁵⁰ Det er overveiende engelske kilder representert, men *Alleluia nunc decantet* finnes også i franske kilder fra tidlig 1200-tall. I Skandinavia forekommer denne sekvensen langt hyppigere enn de andre to sekvensene i LDV. *Missale Lundense* inneholder 77 sekvenser, med *Alleluia nunc decantet* som den eneste av LDV-sekvensene. *Alleluia nunc decantet* finnes også relativt hyppig i det svenske fragmentmaterialet, og er registrert i 16 forskjellige ”rekonstruerte” håndskrifter.⁵¹ I Nidaros erkebispedømme forekommer *Alleluia nunc decantet* i *Missale Nidrosiense* fra 1517, mens det ikke finnes spor av den i Nidaros-ordinariet fra 1200, eller i håndskriftsfragmenter fra Norge eller Island.

LDV-sekvensene i et bredere perspektiv

Hvordan skal man tolke disse tre sekvensenes tilstedeværelse i et Lund-håndskrift i et bredere perspektiv? De representerer vestlige strømninger i sekvensenes utvikling, noe som er interessant i forhold til Lund, som man regner med har stått under sterk tysk innflytelse under mesteparten av 1100-tallet.

Som Lilli Gjerløw har påpekt, var Lund sannsynligvis det skandinaviske brohodet for Hirsau-liturgien, som hun fant spor av i flere skandinaviske ordinariet.⁵² Benediktinerklosteret i Hirsau i Sør-Tyskland gjennomgikk en sterkt Cluny-påvirket reform på sent 1070-tall, og fra Hirsau spredte de liturgiske retningslinjene seg nordover. De nådde Lund på 1100-tallet, sannsynligvis via Nord-Tyskland, og Gjerløw har tre hypoteser med hensyn til hvem i Lund som først brakte Hirsau-liturgien nordover. Et forslag er at de monastiske institusjonene Allehelgensklosteret utenfor Lund eller Helligkorsklosteret i Dalby, kan ha tatt den opp og videreformidlet den til domkapitlet i Lund. Et annet alternativ er erkebiskop Eskil (1136–77), som ble utdannet i Hildesheim, der Mikaelsklosteret hadde tatt opp Hirsau-

49 Jf. Apostelgjerningene 1, 26.

50 Blume og Bannister 1915, s. 125.

51 *Alleluia nunc decantet* er i det svenske riksarkivet registrert i 16 håndskrifter som er ”rekonstruerte” på bakgrunn av fragmenter (Sequ 1, 19, 52, 66, 101, 103, 109, 164, 170, Codex 1202 (sequ), Fr 4205 (sequ), Fr 6543 (sequ), Grad 67, 89, 120, Codex 269 (grad). Jeg retter en takk til Gunilla Björkvall for disse opplysningene.

52 Gjerløws utgangspunkt var at ordlyden i flere skandinaviske ordinariet har fellestrekk med ordlyden i et Rheinau-manuskript som mest sannsynlig kan sees som en representant for Hirsau-tradisjonen, jf. Gjerløw 1968, s. 85–90.

reformen på 1120-tallet. Det foreligger ikke noen informasjon om at Eskil skal ha engasjert seg spesielt i liturgiske spørsmål. Det gjorde derimot hans etterfølger, erkebiskop Absalon (1177–1201), som arbeidet for liturgisk enhet i erkebispedømmet, noe han skal ha oppnådd i 1187.

Hvordan Hirsau-innflytelsen har påvirket Nordens sekvens-repertoar er et annet spørsmål. Bruken og utvalget av sekvenser i Hirsau er nærmere undersøkt av Lori Kruckenberg. Hun fant at kjernen i Hirsaus sekvens-repertoar er et utvalg av sekvenser fra Notkers *Liber hymnorum* sammen med andre sekvenstitler. Bestemte kombinasjoner av sekvenser, for eksempel i påskeuken, kan også markere en tilhørighet til Hirsau-liturgien.⁵³ En nærmere undersøkelse av tilgjengelig 1100-tallsmateriale, vil kunne vise hvor tidlig tysk innflytelse gjorde seg gjeldene i Lund.

De tre sekvensen fra LDV kan ikke kobles til Hirsau-innflytelsen, men representerer derimot den nye oppblomstringen av sekvenser i vest-Europa – først og fremst i Frankrike og England – på 1100-tallet. Interessant er det at navnene som nevnes i forbindelse med Hirsau-reformens spredning nordover, også er blant aktuelle personer som kan ha fraktet de tre LDV-sekvensene til Danmark, nemlig erkebiskopene Eskil, Absalon eller Andreas Sunesen. Som tidligere nevnt har både Moberg og Hammerich vært inne på at erkebiskopenes tidlige Paris-opphold kan ha hatt betydning for sekvensenes forekomst i Danmark – også de konkrete sekvensene i LDV. I et avsnitt om Paris som et mål for danske studenter, framhever Hammerich de tre senere erkebiskopene:

Naar vi nu i den ærværdige Codex fra Katedralen i Lund, netop den Kirke, som mere end nogen anden bærer Eskils og Absalons og Andreas Sunesøns Navne, finder hine prægtige, kulturmærkede Sekvenser, taler meget for, at disse danske Kirkens Mænd paa en eller anden Maade har hjulpet med til at faa disse Sange plantede om i deres Fædrelands Jordbund.⁵⁴

Et klart svar på nøyaktig hvordan de enkelte sekvensene fant veien nordover vil vi mest sannsynlig aldri få. Likevel synes LDV og dens sekvenser å illustrere typiske trekk ved nordisk liturgi: Nordiske geistlige satt på et særdeles eklektisk og variert utvalg av materiale fra flere områder i Europa. Impulser fra vest supplerte tidligere og samtidige impulser fra øst. Av den grunn har nok også de relativt unge erkesetene i nord hatt et stort behov for å sette sammen ordinariet og gi liturgiske retningslinjer. Dette arbeidet ser ut til å ha blitt påbegynt i Nidaros og Lund omtrent samtidig, i tiårene som ledet opp mot 1200.⁵⁵ Hva sekvensene angår, er det i Nidaros klare indikasjoner på at et tidlig repertoar av tyske sekvenser ble skjøvet i bakgrunnen som et resultat av en sterk engelsk-fransk påvirkning på siste halvdel av 1100-tallet.⁵⁶ Hvor sterk den engelsk-franske påvirkningen har vært i Lund, og i hvor stor grad den har påvirket den foreskrevne liturgien for erkebispedømmet, er vanskelig å vurdere. *Missale Lundense*, med sitt tysk-pregede utvalg av sekvenser, kan representere en videreføring av en tidligere tradisjon. Dette kan man likevel ikke ta for gitt, tatt i betraktning

53 Kruckenberg 1999, s. 186–207.

54 Hammerich 1912, s. 17.

55 Nidarosordinariet ble utgitt av Lilli Gjerløw i 1968, hovedsakelig på grunnlag av islandske håndskrifter.

56 Flere eksempler nevnes i Gjerløw 1968, s. 434. Fenomenet blir undersøkt systematisk i Kruckenberg 2006, 5–44 (se særlig 27–34).

de omfattende revideringene som i samme tidsrom ble gjort i et beslektet nordisk erkebispedømme som Nidaros.⁵⁷

Konklusjon

Sekvensene *Ab arce siderea*, *Lux iocunda lux insignis* og *Alleluia nunc decantet* som forekommer på de to siste bladene av LDV, illustrerer hvordan liturgisk materiale kan finnes tilsynelatende løsrevet fra en opprinnelig kontekst. I hvilken sammenheng sekvensene i utgangspunktet har forekommet er vanskelig å si, ikke minst fordi sekvenser gjerne forekommer på utsiden av annen liturgi, i hefter, på ruller, eller på enkeltblad. Det man kan gå ut ifra er at de har blitt kopiert omkring 1200 i miljøet hvor LDV har vært brukt, i og med at skriveren ser ut til å være den samme som har ført inn merknader andre steder i boken.

De tre sekvensene er interessante eksempler på fransk-engelske impulser i Lund, et religiøst senter hvor man ellers regner med en sterk tysk påvirkning. Mens *Lux iocunda* synes å reflektere en direkte påvirkning fra St. Viktor eller St. Geneviève i Paris gjennom melodivalget, er *Ab arce siderea* ikke blant sekvensene som knyttes til St. Viktor. Og mens *Lux iocunda* og *Ab arce siderea* og *Lux iocunda* kobles til Frankrike, har *Alleluia nunc decantet* sannsynligvis engelsk opprinnelse. Det er derfor vanskelig å spesifisere påvirkningen nærmere enn "fransk-engelsk". Hvor omfattende de vestlige strømningene har vært i Lund, og hvordan de har påvirket liturgisk bruk, er usikkert. Det er mulig at man i Lund ser antydninger til en parallell til Nidaros, hvor et tidlig tysk-påvirket sekvens-repertoar møter 1100-tallets sterke fransk-engelske oppblomstring innenfor sekvens-komposisjon. Det er å ønske at de omfattende fragmentstudiene som nå foregår i flere av de nordiske landene, ville kunne bidra til å belyse Lunds tidlige liturgi, dens mottagelighet for impulser utenfra, og dens påvirkningskraft på resten av Norden.

Bibliografi

- AH = *Analecta hymnica medii aevi*, 55 bind, utgitt av C. Blume, G. M. Dreves and H. Bannister, Leipzig 1886–1922.
- Andersen, Merete G., 2008, *Katalog over AM Accessoria 7. De latinske fragmenter* (Bibliotheca Arnemagnæana vol. XLVI), København.
- Björkvall, Gunilla, 2006, "Sequences in the Fragments at the Swedish National Archives," i: Lori Kruckenberg og Andreas Haug (red.), *The Sequences of Nidaros. A Nordic Repertory & Its European Context* (Senter for middelalderstudier – Skrifter nr. 20), Trondheim, s. 45–61.
- Blume, Clemens & Bannister, Henry, 1915, *Liturgische Prosen des Übergangsstiles und der zweiten Epoche* (Analecta Hymnica vol. 54), Leipzig.
- Dreves, Guido Maria, 1890, *Liturgische Prosen des Mittelalters* (Analecta Hymnica vol. 8), Leipzig.
- Eggen, Erik, 1968, *The Sequences of the Archbishopric of Nidarós* (Bibliotheca Arnemagnæana vol. XXI–XXII), 2 bind, København.

57 Jf. n. 5.

- Fassler, Margot, 1993, *Gothic Song. Viḱtorine Sequences and Augustinian Reform in Twelfth-Century Paris*, Cambridge.
- Gjerløw, Lilli, 1968, *Ordo Nidrosiensis Ecclesiae* (Libri Liturgici Provinciae Nidrosiensis Medii Aevi vol. II), Oslo.
- Hammerich, Angul, 1912, *Musik-Mindesmærker fra Middelalderen i Danmark*, København.
- Hiley, David, 1993, *Western plainchant. A handbook*, Oxford.
- Johnsen, Arne Odd, 1945, "Om St. Victorklosteret og nordmennene", *Historisk Tidsskrift* (norsk) 33, s. 405–30.
- Kruckenberg, Lori, 1998, "Sequenz", in: L. Finscher (red.): *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, Kassel.
- Kruckenberg, Lori, 1999, "Zur Rekonstruktion des Hirsauer Sequentiars", *Revue Bénédictine* 109, s. 186–207.
- Kruckenberg, Lori, 2006, "Making a Sequence Repertory: The Tradition of the Ordo Nidrosiensis Ecclesiae", i: Lori Kruckenberg og Andreas Haug (red.), *The Sequences of Nidaros. A Nordic Repertory & Its European Context* (Senter for middelalderstudier – Skrifter nr. 20), Trondheim, s. 5–44.
- Kruckenberg-Goldenstein, Lori, 1997, *The sequence from 1050–1150. A study of a genre in change*, Iowa City.
- Moberg, Carl Allan, 1927, *Über die Schwedischen Sequenzen*, 2 bind, Uppsala.
- Ommundsen, Åslaug, 2007, *Books, scribes and sequences in medieval Norway*, 2 bind, Bergen.
- Reiss, Georg, 1912, *Musiken ved den middelalderlige Olavsdyrkelse i Norden* (Videnskabselskabets skrifter 2, Hist. Filos. Klasse 1911 no. 5), Oslo.
- Steinen, Wolfram von den, 1948, *Notker der Dichter und seine geistige Welt*, Bern.